

Kraków, 08.07.2022 r.

dr hab. Joanna M. Łukasik, prof. UP
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Recenzja pracy doktorskiej
mgr. Łukasza Buksy
Pomoc rodzinie z uzależnionym fonoholicznie dzieckiem
w literaturze przedmiotu
przygotowanej pod kierownictwem naukowym
ks. prof. dr. hab. Andrzeja Zwolińskiego

Wprowadzenie

Rodzina stanowi najczęściej podejmowany temat badań oraz przedmiot rozważań teoretycznych w czasach współczesnych. Mimo wielości ujęć i badań (socjologicznych, pedagogicznych, psychologicznych, teologicznych, kulturowych i in.) prowadzonych nad nią, istnieje wciąż wiele problemów niezbadanych, nowych, pojawiających się wraz z rozwojem i postępowaniem cywilizacji, techniki, kultury. Do nich zaliczyć można również badania i strategie profilaktyczno-terapeutyczne w odniesieniu do działań rodziców żyjących z dzieckiem uzależnionym fonoholicznie lub narażonym na ten typ uzależnienia.

Obserwowane narastające tendencje indywidualizacji ludzkiego życia, jakie zaszły na skutek licznych zmian politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, technologicznych w ostatnich dekadach, doprowadziły do zmian w strukturze rodziny, w tym w zakresie pełnienia ról poszczególnych członków względem siebie. Współcześnie można zauważyć, że w rodzinie przebiegają równoległe dwa rodzaje oddziaływań: bezpośrednie relacje między członkami rodziny i pośrednie poprzez media elektroniczne. Niejednokrotnie te drugie mają znaczący wpływ na pierwsze, a więc relacje w rodzinie. Współcześni badacze zauważają, że w wielu rodzinach nowoczesna technologia, nieograniczony dostęp i nieograniczona ilość czasu spędzana ze smartfonem, doprowadziła do „wykorzenia”

(Giddens 2008, s. 15) z życia społecznego i rodzinnego, „zniszczyła odległość, preferując kontakty szybkie, częste i błyskawiczne, ale tym samym najczęściej płytkie i bez znaczenia dla rozwoju osobowości” (Zwoliński 2014, s. 304). Konsekwencje dla człowieka żyjącego wyłącznie w świecie wirtualnym są destrukcyjne w skutkach dla niego i jego najbliższych. Przejawiają się najczęściej m.in. w braku rozróżnienia między materią martwą a żywą, w niechęci do nawiązywania trwalszych związków z innymi ludźmi, w używaniu języka bardziej dla manipulacji niż komunikacji, w zaniku osobistych więzi z innymi, w uzależnieniach m.in. od smartfona, portali społecznościowych, gier, zakupów on-line i in.

Codziennie korzystanie z elektronicznych mediów, ich stała obecność w domu rodzinnym może być zarówno znaczącym źródłem wspomagającym rodziców w procesie wychowania dzieci, jak i również poważnym zagrożeniem. W przypadku wielu dzieci i młodzieży smartfon wypełnia pustkę dnia codziennego, lukę, jaka powstaje w bezpośrednich relacjach interpersonalnych z własnymi rodzicami, czy kolegami, znajomymi, bądź lukę wynikającą z braku dobrego wykorzystania czasu wolnego, w tym również z zasobami nowoczesnych technologii i zasobów cyfrowych. Coraz mniej współczesny człowiek rozmawia twarzą w twarz, zaś komunikowanie z udziałem nowoczesnych technologii wypiera komunikację bezpośrednią. To utrudnia wytwarzanie prawdziwych więzi i relacji osobowych, zaś w przypadku rodziny, zniekształca proces komunikacji rodzic-dziecko i proces wychowania. Dopóki rodzice nie będą w stanie dostarczyć swoim dzieciom jak najwięcej możliwości realizacji naturalnych potrzeb rozwojowych i społecznych w rodzinie, dopóty inne środowiska wychowawcze, zwłaszcza rówieśnicy i cyberprzestrzeń, będą wypełniały tę lukę, nie zawsze oferując konstruktywną formę zastępczą, a często związaną z podejmowaniem zachowań ryzykownych. Umysły cyfrowych nastolatków, pozbawionych więzi i relacji z bliskim szybko adaptują się do kultury napędzanej przez technologie, wypierającej tradycyjny i relacyjny, interpersonalny, osobowy sposób życia.

Obserwując negatywne konsekwencje nadużywania mediów cyfrowych przez dzieci, młodzież oraz ich rodziców, można wysnuć wniosek, że w pierwszej kolejności współczesnym dorosłym potrzebna jest wiedza na temat zmian zachodzących w świecie cyfrowym, konsekwencji życia wirtualnego oraz ich przełożenia na relacje i zachowania ludzkie. Następnie niezbędne jest wyposażenie ich w umiejętności związane z procesem wychowywania dzieci (w tym budowania relacji w świecie realnym w rodzinie) oraz strategii interwencyjnych w przypadku kiedy dziecko przejawia oznaki uzależnienia.

Jedną z odpowiedzi na wskazane powyżej kierunki edukacji dorosłych jest przygotowana pod naukowym kierunkiem ks. prof. zw. dr hab. Andrzeja Zwolińskiego

dysertacja mgr. Łukasza Buksy, zatytułowana „Pomoc rodzinie z uzależnionym fonoholicznie dzieckiem w literaturze przedmiotu”.

Podjęcie tak ważnego zagadnienia badawczego przez Doktoranta jest moim zdaniem szczególnie istotne w czasach, kiedy nieograniczoność dostępu do Internetu z jego zasobami oraz do narzędzi, jak smartfon z jego możliwościami, stanowi coraz bardziej zagrożenie dla życia, wartości i godności człowieka. Zanika bowiem ich funkcja wspierająca (edukacyjna, informacyjna i in.), a coraz bardziej uwidacznia się destrukcja człowieka, zagubienie i niemoc wobec codziennych wyzwań świata realnego. Wobec powyższego już w tym miejscu recenzji należy docenić wartość dysertacji, a tu przede wszystkim zaangażowanie i czujność naukowo-badawczą na nowe zjawiska promotora, ks. prof. dr hab. Andrzeja Zwolińskiego, jak i Doktoranta, który rozwinął zagadnienie badawcze, poszerzając dotychczasowe pola wiedzy, sporadycznie obecne w dyskursie pedagogów, socjologów czy psychologów. Fakt podjęcia opracowania teoretyczno-empirycznego wyróżnionych w tytule kategorii potwierdza, że projekt naukowy mgr. Łukasza Buksy wpisuje się w potrzeby współczesnych obszarów nauk społecznych, a przede wszystkim pedagogiki, terapii i profilaktyki uzależnień włącznie z możliwością zaaplikowania nowych strategii interwencyjnych w tym zakresie do działań podejmowanych w rodzinie.

Formalna struktura pracy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska liczy 204 strony i składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów głównych, zakończenia, a także wykazu bibliograficznego (blisko 400 pozycji w tym poza drukami zwartymi i artykułami z czasopism znajduje się również netografia i akty prawne) oraz spisu rysunków i tabel.

Rozprawa ma spójną i logiczną strukturę. Składa się z pięciu rozdziałów oraz przyporządkowanych im podrozdziałów o zróżnicowanej i adekwatnie opisanej problematyce. Uzasadnienia formułowane są prawidłowo i odnoszą się do problematyki pracy oraz przyjętych celów naukowych. Warto dodać, że Doktorant na każdym etapie konstruowania pracy ukazuje swoją intelektualną drogę, stara się precyzyjnie formułować własne myśli, uzasadniać wybory, wskazywać źródła naukowych i praktycznych zainteresowań badawczych.

W zakresie formalnym mam propozycje, które mogą zostać uwzględnione w przypadku przygotowywania pracy do druku. Mianowicie proponuję skrócić tytuł rozprawy z „Pomoc rodzinie z uzależnionym fonoholicznie dzieckiem w literaturze przedmiotu” na „Pomoc

rodzinie z dzieckiem uzależnionym fonoholicznie”. Sugestia związana z rezygnacją z drugiego członu tytułu, czyli: „w literaturze przedmiotu” wynika między innymi z faktu, iż Doktorant oprócz dogłębnej analizy literatury w interesującym go przedmiocie badań przeprowadził również badania, których wynikami dzieli się w rozdziale II, podrozdział 7.

Do rozważenia poddaję również wyodrębnianie w rozdziale I, do podrozdziałów zawierających w tytule rodzaje uzależnień (materialne, psychologiczne, społeczne i in.) przykłady pomniejszych jeszcze podrozdziałów obrazujących rodzaje uzależnień. Myślę, że przygotowując pracę do druku można zrezygnować z wyróżniania ich w podrozdziałach na rzecz opisu obrazującego rodzaje uzależnień. Nie zuboży to wartości pracy, a w konstrukcji formalnej struktury wprowadzi większą przejrzystość.

Ocena teoretycznej zawartości dysertacji

Przedłożona do oceny praca doktorska mgr. Łukasza Buksy ma charakter rozprawy teoretyczno-empirycznej. Przyjęta przez Doktoranta metoda analityczno-syntetyczna oraz pogładowa pozwoliły mu na realizację projektu naukowo-badawczego zwieńczonego sukcesem w postaci recenzowanej dysertacji. Należy dodać, że badania podjęte przez Doktoranta, szczególnie te z wykorzystaniem ankiety, doskonale wpisują się w społeczną dyskusję nad skutkami pandemii, szczególnie skutkami negatywnymi, jakiego doświadczyły dzieci i młodzież w ciągu niemalże dwóch lata izolacji społecznej i zdalnej edukacji. Czas pandemii był momentem nasilenia się dodatkowo poza samą pandemią wielu negatywnych zjawisk w tym uzależnienia od smartfonów, gier, hazardu, lęków przed kontaktami osobistymi w realnej rzeczywistości, braku poczucia własnej wartości, zaburzeń w budowaniu tożsamości i innymi. To wpisanie się w nurt najbardziej palących tematów społecznych, co dodatkowo wzmacnia wartość ocenianej dysertacji, przekonując o wrażliwości badacza na nowe zjawiska społeczne, próbę ich diagnozy oraz propozycji rozwiązań, możliwych do wdrożenia w przestrzeni rodziny oraz instytucji profesjonalnie udzielających wsparcia i pomocy osobom uzależnionym fonoholicznie.

W pierwszym rozdziale „Określenie uzależnienia i jego rodzaje”, Doktorant odwołując się do wiedzy i badań z zakresu różnych dyscyplin naukowych (psychologia, pedagogika, komunikacja społeczna i media, psychiatria, socjologia, katolicka nauka społeczna i in.) dokonuje pogłębionej analizy pojęcia „uzależnienie”. Jego specyfikę, mechanizmy, przyczyny, skutki i społeczne konsekwencje prezentuje z perspektywy rodzajów uzależnień, a więc

fizycznych, psychicznych, społecznych, czy elektronicznych. W podrozdziale związanym ze społecznymi uzależnieniami, w przypadku przygotowania pracy do druku, proponuję uzupełnienie treści dotyczącej sekt o stanowisko naukowe Mariusza Gajewskiego, zaś w zakresie elektronicznych uzależnień – Romana Soleckiego. Oczywistym jest, że w przypadku analizy dostępnych tekstów naukowo-badawczych Doktorant dokonuje wyboru tekstów naukowych, które zostaną ujęte w założeniach teoretycznych, jednakże, można wspomnieć wskazanych autorów, jako znaczących badaczy we wskazanych rodzajach uzależnień, chociażby w przypisie.

W rozdziale tym docenić należy podjęty przez Doktoranta zabieg polegający na ukazywaniu negatywnych aspektów uzależnienia -zniewolenia dla rozwoju dzieci, młodzieży funkcjonowania rodziny i społecznego napiętnowania osób uzależnionych w momencie, kiedy osoba uzależniona łamie schematy akceptowanych społecznie granic zachowań ryzykownych. Autor zauważa tym samym, iż współcześnie wiele uzależnień jest traktowanych jako norma do momentu przekraczania właśnie tych norm, które środowisko społeczne uznaje już za negatywne, a nie w momencie, kiedy osoba podejmuje pierwsze zachowania ryzykowne, czy jest uzależniona, ale społecznie jej zachowanie jest akceptowane. To też pokazuje społeczne przyzwolenie czy też rozluźnienie granic tolerancji dla uzależnień, które stanowią zagrożenie dla uzależnionego czy jego najbliższych tylko w momencie jakiegoś drastycznego zdarzenia z udziałem osoby uzależnionej. Ta perspektywa jest też widoczna w konstruowaniu narracji w kolejnym rozdziale – drugim, „Uzależnienia fonoholiczne jako dysfunkcja w rodzinie”. W rozdziale tym Doktorant ukazuje skutki tego uzależnienia dla życia i funkcjonowania rodziny współczesnej. Ważne jest tu określenie konsekwencji uzależnienia w kolejności degradacji istoty życia i funkcjonowania jedności rodziny, więzi i relacji emocjonalnych będących podstawą bezpieczeństwa, miłości, zaufania między członkami w rodzinie. Zatem ukazuje konsekwencje uzależnienia fonoholicznego dla więzi wewnątrzrodzinnych, poczucia tożsamości osób w niej żyjących (w tym uzależnionej), zaangażowania i aktywności poszczególnych osób w niej i na rzecz budowania wspólnoty. Ponadto podkreśla ekonomiczne konsekwencje uzależnienia dla rodziny oraz rozpad wspólnoty w wyniku braku wspólnych perspektyw na przyszłość (liczy się tylko „tu i teraz” bez względu na skutki bieżące i te mające swe reperkusje w niedalekim czasie – trwałość rodziny, poczucie bliskości, więzi, relacji; zagrożenie ekonomiczne, fizyczne, społeczne i emocjonalne członków rodziny, jako efekt uzależnienia jednej z osób mają konsekwencje bieżące i przyszłościowe). W rozdziale tym Doktorant, w podrozdziale „7. Autorska ankieta poglądowa „Fonoholizm-prawda czy mit?” zaprezentował poza wcześniej wskazanymi obszarami tematycznymi w oparciu o literaturę,

wyniki badań własnych. Przeprowadził je od lutego do marca 2022 r na próbie 1137 osób w wieku 11-19 lat, z czego do analiz przyjął 988 kwestionariuszy, które zostały uzupełnione w całości (odrzucał niekompletne kwestionariusze).

Z przeprowadzonych badań wynika, że młodzi ludzie dostrzegają negatywny wpływ smartfona na ich życie i funkcjonowanie, mianowicie ogranicza relacje społeczne, wywołuje zaburzenia koncentracji uwagi, motywacji do innych aktywności, niż tylko z wykorzystaniem smartfona, zabiera im praktycznie cały czas (telefony są używane właściwie bez przerwy: w domu, w drodze ze szkoły do domu, w szkole na spotkaniach towarzyskich itp.). Uważam, że wyniki badań zaprezentowane przez Doktoranta są ważnym przyczynkiem do projektowania dalszych badań w zakresie diagnozy zjawiska uzależnienia oraz przeciwdziałania mu. W przypadku przygotowania pracy do druku, warto poprzedzić prezentację wyników badań ankietowych krótkimi założeniami metodologicznymi (cel badań, problem badawczy, charakterystyka i uzasadnienie wyboru metody oraz zastosowanego narzędzia, specyfika doboru próby badawczej, charakterystyka próby), a także można pogłębić analizę i interpretację wyników badań własnych wraz ze sformułowaniem wniosków do dalszych eksploracji w zakresie diagnozowanego zjawiska uzależnienia od smartfona. Warto też załączyć do aneksu kwestionariusz ankiety wykorzystany do badań. W tym miejscu chciałabym zadać pytanie Doktorantowi, mianowicie: Jakie propozycje pracy z dziećmi i młodzieżą zaproponowałby i na jakiej podstawie, aby nauczyć ich innego spędzania czasu niż wyłącznie ze smartfonem?

Kolejny rozdział trzeci, zatytułowany „Postulaty pedagogiczne dla rodziny z dzieckiem uzależnionym”, stanowi niezwykle ważny z perspektywy praktycznego wymiaru pracy naukowo-badawczej wykaz zasad dla rodziców, które powinny być przez nich realizowane w życiu codziennym dla budowania dobrych więzi, relacji w rodzinie, potwierdzenia miłości rodziców do dzieci, traktowania ich z troską, szacunkiem i godnością.

Rozdziały czwarty („Profilaktyka jako środek zabezpieczania rodziny przed uzależnieniem”) i piąty (Instytucje i ośrodki pomocowe dla rodziny z dzieckiem uzależnionym”) stanowią uzupełnienie trzeciego, wówczas kiedy w rodzinie doszłoby do uzależnienia dziecka od smartfona. Doktorant ukazuje zatem najpierw w rozdziale czwartym specyfikę oddziaływań profilaktycznych z perspektywy instytucji jaką jest szkoła, a także instytucji o charakterze prewencyjnym, wspierającym rodzinę i dzieci, aby nie doszło do uzależnienia, zaś jeśli mimo tych oddziaływań (instytucji, rodziny) do takiego zjawiska by doszło, wskazuje instytucje i ośrodki udzielające wsparcia rodzinie oraz pomocy medycznej, psychologicznej, pedagogicznej i terapeutycznej osobie uzależnionej oraz pozostałym

członkom rodziny (przyjęte tu podejście systemowe jest jedynym, które może przynieść pozytywne efekty terapii).

W tym miejscu mam pytanie do Doktoranta: Gdyby zgłosili się do niego rodzice dziecka uzależnionego od smartfona, jakie kroki działań zaproponowałby im i dlaczego?

Reasumując: Treści wiedzy i wyniki badań empirycznych zaprezentowane w pracy są spójne pod względem merytorycznym, co potwierdza umiejętność krytycznej analizy treści i prezentowania wiedzy oraz wyników badań, zgodnie z przyjętymi założeniami koncepcyjnymi. Ponadto warto docenić umiejętność graficznego prezentowania różnych klasyfikacji, kategorii, praktycznych rozwiązań. Całość pracy jest dowodem na odczytanie Doktoranta oraz jego umiejętności syntezy i formułowania argumentów popierających wartość przywoływanych i omawianych kategorii pojęciowych, zasad profilaktyczno-terapeutycznych znaczących dla działań pomocowych rodziny z dzieckiem uzależnionym fonoholicznie.

Ciekawy projekt badawczy, przejrzystość struktury założeń koncepcyjnych, a także poprowadzona w interesujący sposób narracja, pozwalają na uznanie go za zrealizowany z zaangażowaniem i sukcesem. Ważne zasady pracy rodziców z dzieckiem w rodzinie, a także działania profilaktyczno-terapeutyczne instytucji i ośrodków pomocowych czynią również pracę wartościową pod względem praktycznym. Interesujące ujęcie problematyki, a także wnioski z badań oraz praktyczne rozwiązania są ważnym wskazaniem co do dalszych badań uczonych różnych dyscyplin w zakresie uzależnień dzieci i młodzieży, a także cennym wskazaniem do opracowania nowych strategii interwencyjnych i terapeutycznych zarówno dla rodziców, jak i pedagogów, czy psychologów. Ponadto potwierdza, że skuteczna profilaktyka zagrożeń ze strony cyberprzestrzeni musi uwzględniać wzmocnienie środowiska rodzinnego, w celu kształtowania przyjacielskich więzi rodziców z dziećmi, opartych na zaufaniu, poczuciu bezpieczeństwa oraz afirmacji drugiej osoby, z jej zaletami i wadami. Ponadto unaoczniona w treści pracy kategoria edukacji rodziców w zakresie potrzeb, możliwości i specyfiki rozwojowej dzieci i młodzieży, a także przemian społeczno-technologicznych stanowi wyzwanie dla współczesnych pedagogów i nauczycieli, bowiem tylko świadomi rodzice, wyposażeni w wiedzę i umiejętności wychowawcze przesądzają o czynnikach chroniących w rodzinie.

Konkluzja

Przedłożoną do recenzji pracę sytuuję w naukach społecznych, w tym w pedagogice, psychologii, katolickiej nauce społecznej, psychiatrii i in. Oceniając rozprawę doktorską mgr.

Łukasza Buksy „Pomoc rodzinie z uzależnionym fonoholicznie dzieckiem w literaturze przedmiotu” stwierdzam, że porusza ważną (sporadycznie podejmowaną) i aktualną problematykę lokowaną w na styku wymienionych powyżej dyscyplin. Jest dobrze osadzona w przyjętych przez Doktoranta perspektywach teoretycznych. Oceniana rozprawa potwierdza jego umiejętności w zakresie samodzielnego projektowania i prowadzenia badań naukowych. Spełnia warunki stawiane rozprawom doktorskim zgodnie z art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wyrażając pozytywną opinię o wykonanej pracy, wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

”

Joanna M. Łukasik

